Türkçe’nin Matematiksel Yapısı

Bozkurt Mehman Gökbörü

Türkçe üzerine bir matematik modelleme ve bunun olası sosyal yansımaları üzerine bir zihin jimnastiği. “Victor Hugo şiirlerini 40.000 kelime ile yazdı. Türkçe’yi en zengin kullananlardan Yaşar Kemal’in romanları 3.500 kelimeyi geçmez” görüşü çok yaygındır. Bu görüş haklıdır zira Türkçe’nin Fransızca’ya oranla daha az sözcük içerdiği doğrudur.

İngilizce’ye, Almanca’ya, İspanyolca’ya oranla da daha az sözcük içeriyor olması gerekir. Ne var ki bu Türkçe’nin daha yetersiz bir dil olduğu anlamına gelmez! çünkü Türkçe az sözcük ile çok şey anlatabilen bir dildir! Daha fazla sözcük içerse bunun kimseye zararı dokunmaz ancak, gereği yoktur.

Başka bir dilden Türkçe’ye çeviri yapan herkes sözlüğü açtığında, aralarında minik anlam farkları olan bir çok sözcüğün Türkçe karşılığında çoğu zaman aynı kelimeyi okur. Bu, ilk bakışta bir eksiklik gibi görünebilir, oysa öyle değildir. Çünkü yukarıda adı geçen diller kelimelerin statik olan anlamlarını öğrenmeye, Türkçe ise bu anlamları bulup çıkarmaya, yani dinamik anlamlandırmaya dayalıdır. Türkçe’de anlamları sözlükteki tanımlar değil, kelimelerin cümle içindeki konumları belirler. Tam bu noktada, Türkçe’nin, referans olmak üzere sadece gerektiği kadarı sözlüklere alınmış, sonsuz sayıda kelime içerdiği bile öne sürülebilir.

İngilizce-Türkçe sözlükte “sick”, “ill” ve “patient”ın karşısında hep “hasta” yazar. Bu bağlamda ingilizce’nin üç kat daha fazla sözcük içerdiği söylenirse bu doğrudur. Ancak, aradaki farkların Türkçe’de vurgulanamadığı söylenmeye kalkılırsa bu yanlış olur: “doktor falanca beyin hastası olmak”, “böbrek hastası olmak”, “internet hastası olmak”, “filanca şarkının hastası olmak” arasındaki farkı Türkçe konuşan herkes bir çırpıda anlar.

Bunun nasıl olabildiğini görmek zor değildir. Bir kalem alıp, alt alta:

3+5=

12+5=

38+5=

yazmak, sonra da bunları toplamak yeterlidir. Hepsinde aynı “+5” yazdığı halde!
Sonuçlar farklı çıkıyorsa, Türkçe’de de hepsinde aynı “hastası olmak” ifadesi geçtiği halde sonuçlar farklı olacaktır. Türkçe’nin az araç ile çok iş yapmasının sırrı matematikte yatar. 0’dan 9’a kadar 10 tane rakam, artı, eksi, çarpı, bölü dört işlem işareti ve bir ondalık ayracı virgül, yani topu topu 15 simge ile sonsuz sayıda işlem yapılabilir. Türkçe de benzer özellikler gösterir. Türkçe matematiğe dayalı olmaktan da öte, neredeyse matematiğin kılık değiştirmiş halidir.

Türkçe’deki herhangi bir fiilin çekiminin ve kelimelerin nasıl çoğul yapılacağının öğrenilmiş olması, henüz varlığı bile bilinmeyen, 5 yıl sonra Türkçe’ye girecek fiillerin nasıl çekileceğinin ve 300 yıl önce unutulmuş kelimelerin çoğullarının ne olduğunun biliyor olması demektir. Bu tıpkı birinci dereceden 2 bilinmeyenli bir denklemin nasıl çözüleceği öğrenildiğinde, sadece “x=6”, “y=23” olan denklemlerin değil, aynı dereceden bütün denklemlerin nasıl çözüleceğinin öğrenilmiş olması gibidir.

Oysa sözgelimi ingilizce’de “go”, “went” olurken “do”, “did” olur. Çoğul ekleri için de durum aynıdır: “foot”, “feet” olurken “boot”, “beet” değil “boots” olur. Bunun tutarlı bir iç mantığı yoktur, tek çare böyle olduklarının bellenmesidir.

Türkçe’de ise, statik kelimeleri ezberlemek yerine dinamik kuralları öğrenmek gerekir.

Türkçe'de neredeyse istisna bile yoktur. Olanlar da ses uyumu gereği "alma" olması gereken meyve isminin "elma" biçimine dönmesi gibi birkaç minör istisnadır. Kurallar ise neredeyse, bu dili icat edenlerin Türk olduğuna inanmayı zorlaştıracak kadar güçlü ve kesindir. Bu noktadan sonra, anlatılanları matematik olarak formüle etmek, aradaki ilişkiyi somutlaştırabilmek açısından yararlı olacaktır. Bunu yapmanın en kolay yolu ikili sayı sistemini kullanmak olduğu için de yalnızca 0 ve 1'leri kullanmak yeterlidir. İzleyen örneklerde [1=var] ve [0=yok] anlamında kullanılmışlardır.

Kelime kökü çoğul eki matematik ifade:

ev ler evler

1.0 0.1 1.1

Türkçe'deki bütün kelimelerin 2 bit olduğu varsayılabilir (ileride bit sayısı artacak). Tekil olan bütün kelimeler 1.0 (kelime kökü var; çoğul eki yok), çoğul olanlar ise 1.1'dir (kelime kökü var; çoğul eki var). Bu kural hiç değişmemek bir yana, öylesine güçlüdür ki Türkçe'de başka hiç bir dilde yapılamayacak bir şey yapılıp, olmayan bir kelimenin çoğulu dahi söylenebilir (0.1). Birisi karşısındakine sadece "ler" dediğinde, alacağı tepki: "anladık ler de, neler?" türünden bir cevap olacaktır. Bir şeylerin çoğulunun söylendiği bellidir de, neyin çoğulunun kastedildiği açık değildir.

Vurgulama / sıfat kökü zayıflatma matematik ifade

kırmızı

0.1.0

kıp kırmızı

1.1.0

kırmızı msı

0.1.1

kıp kırmızı msı

1.1.1

Türkçe'deki sıfatların anlamını kuvvetlendirmeye veya zayıflatmaya yarayan bu kural da hiç değişmez. Hatta istenirse bu kurala uyan ama hiçbir sözlükte bulunmayan, hem kuvvetlendirilmiş hem de zayıflatılmış garip sıfatlar bile türetilebilir. "Güneş doğmazdan az önce ufuk kıpkırmızımsı (kıp + kırmızı +msı; [1.1.1]) bir renk aldı" dendiğinde, herkes neyin kastedildiğini anlayacaktır. Çünkü ayaküstü türetilen bu sıfat, hiçbir sözlükte yer almaz ama, Türkçe konuşan herkesin çok iyi bildiği bu kurala uygundur.

Fiil çekimlerinde de işler farklı değildir. Burada zorunlu olarak kişi için 3, zaman için 2 bitlik gruplar kullanılacak. Çoklu bit grupları şunları ifade edecek:

011 = ben

010 = sen

000 = o

111 = biz

110 = siz

100 = onlar

00 = geniş zaman

11 = şimdiki zaman

10 = gelecek zaman

01 = geçmiş zaman

kök kişi matematik ifade

yeterlilik Oku (y)abil di m = 1.1.0.01.0.0.011

olumsuz Oku (y)a ma z mış sın = 1.1.100.0.1.010

zaman Gel me (y)ecek ti = 1.0.1.10.1.0.000

zaman Git me di k = 1.0.1.01.0.0.111

hikaye Şaşır abil ecek ti niz = 1.1.0.10.1.0.110

rivayet Bil (i)yor lar = 1.0.0.11.0.0.100

kişi

tabloda zaman ile ilgili küme 3 bit yapılıp geçmiş zaman "di'li geçmiş" ve "miş'li geçmiş" olarak ikiye ayrılabilir, soru bileşkeni için ayrı bir bit eklenebilir, emir ve şart kipleri de işin içine katılabilir ancak, sonuç değişmezdi.

Cümleleri oluşturan öğelerin (özne, nesne, yüklem, vb…) Sıralaması da rasgele değildir. Türkçe cümleler bir tür "crescendo" (şiddeti giderek artan dizi) izlerler. Bütün vurgu en sonda yer alan yüklem (fiil) üzerindedir. Diğer öğelerin önemi, yükleme olan yakınlık/uzaklık konumları ile belirlenir. Yükleme yakınlaştıkça önem artar. Gene matematiksel olarak ele almak gerekirse, cümleyi oluşturan her bir öğenin toplam öğe sayısı kadar haneden oluşan bir matematik değere sahip olduğu varsayılabilir.

"dün ahmet camı kırdı" cümlesi 4 öğeden oluşmaktadır; o halde her öğe 4 haneli bir değere sahip olacak, ilk öğe en düşük, son öğe ise en yüksek değeri taşıyacaktır.

Cümle

matematik değer

0001

matematik değer

0011

matematik değer

0111

matematik değer

1111

1 dün ahmet camı kırdı.

2 dün camı ahmet kırdı.

3 ahmet dün camı kırdı.

4 ahmet camı dün kırdı.

5 camı dün ahmet kırdı.

6 camı ahmet dün kırdı.

Şimdi tablodaki cümleler tek, tek ele alınabilir:

1. Cümle: dün ahmet bir iş yaptı ve bu camı kırmak oldu.

2. Cümle: dün kırılan camı başkası değil ahmet kırdı (suçlu ahmet!).

3. Cümle: ahmet'in dünkü işi camı kırmak oldu (belki önceki gün kitap okumuştu).

4. Cümle: ahmet camı herhangi bir zaman değil, dün kırdı (yarın kırması gerekiyor olabilirdi).

5. Cümle: cam düne kadar sağlamdı, kırılmasının suçlusu ise ahmet.

6. Cümle: camı ahmet zaten kıracaktı, bunu dün yaptı.

Cümleyi oluşturan öğeler kesinlikle aynı kalırken (cam hep 'i' haliyle "camı" olarak kaldı; fiil hep 3. Tekil şahıs, di'li geçmiş zamanda çekildi, vb.) Sadece yerlerinin değişmesi cümlelerin anlamlarını da değiştirdi.

Her cümlede 0011, 0001'den daha fazla, 0111 bu ikisinden daha fazla, 1111 ise hepsinden daha fazla önem taşıdı. Anlamı belirleyen de zaten her bir öğenin matematik değeri oldu. Kelimelerin statik anlamlar taşıdıkları dillerde, zaman belirtecinin (dün) yeri değiştirilerek elde edilebilecek 2 çeşitlemenin dışında diğer anlamları vermek için kip değiştirmek (edilgen kip – passive mode kullanmak) veya araya açıklayıcı başka kelimeler eklemek gerekir. Türkçe konuşanlar ise her bir cümlenin diğerinden farkını derhal anlarlar.

Matematik ile olan alışveriş yalnızca verilen örneklerle sınırlı değildir. Türkçe'nin ne tarafı ele alınsa bu ilişki ile yüz, yüze gelinir. Türkçe'nin bu özelliğini "insanlar kendilerine ulaşan mesajları nasıl anlarlar? Bunun kullanılan dil ile bir ilgisi var mıdır? Bir Fransız, bir İngiliz, bir Türk aynı mesajı kendi ana dillerinde alsalar, birbirleri ile aynı şekilde mi, yoksa farklı mı

algılarlar? Eğer dilin algılamayla ilgisi varsa, işin içine bir dil karışmadığı yani sözgelimi bir pantomim gösterisi izlenir veya üzerinde hiç yazı olmayan bir afişe bakılırken, dil ile ilgili bu alışkanlıklar nasıl etki ederler?" türünden sorulara yanıt ararken fark ettim. Bu özellik konuya ilgi ve sabırla yaklaşıp bakmayı bilen herkesin görebileceği kadar açık. O nedenle, bu güne kadar kesinlikle başkaları tarafından da görülmüş olmalı. "Türkçe çok lastikli, nereye çeksen oraya gidiyor" diyenler de aslında, hayal meyal bu özelliği fark eder gibi olup, ne olduğunu tam adlandıramayanlardır. Türkçe teknik açıdan mükemmel bir dildir.

Bu mükemmelliğin nedeni matematik ile olan iç içeliktir. Keza, ne yazık ki Türkçe'nin, bu dili konuşanlara kurduğu tuzak da buradadır. Kentli-köylü, eğitimli-eğitimsiz, doğulu-batılı, vb. kültür çatışmaları dünyanın her yerinde vardır. Gene dünyanın her yerinde iyi, kötü işleyen bir "asimilasyon" ve/veya "adaptasyon! " süreci bu çatışmayı kendi içinde bir takım sentezlere götürür. Türkiye bu açıdan dünya genelinin biraz dışındadır. Bizde "asimilasyon" ve/veya "adaptasyon" süreci ya hiç çalışmaz, ya da akıl almaz bir yavaşlıkta çalışır. Sorun, başka sebeplerin yanı sıra kullandığımız dilden de kaynaklanmaktadır. Düşünme, kendi kendine sözsüz konuşma olarak kabul edilirse (bence öyledir), anadilin kişilerin düşünce yapısı üzerinde etkili olduğunu da kabul etmek gerekir; insanlar kendi anadillerinde düşünürler. Türklerin büyük paradoksu işte buradadır. Teknik açıdan mükemmel bir dil olan Türkçe, kendi dışımızdaki dünyayı kendimizce değiştirmeden, olduğu gibi algılamaktaki en büyük engelimizi oluşturmaktadır.

Örneğin, Türkiye dışına yabancı işçi olarak giden ilk nesil gerek bulundukları ülkenin dilini öğrenme, gerekse oradaki yaşam biçimine ayak uydurma konusunda muhteşem bir direniş gösterdiler. Bu direnişin boyutları o denli büyük oldu ki, başka hiç bir diasporada gözlenmeyen gelişmeler yaşandı. Türk diasporası, gettolaşıp kendi kültürünü gene kendi içine kapanık bir çevrede yaşayacak yerde, kendi kültür kurumlarını o ülkeye ithal etti. Asimile olmaya en dirençli kültürlerden biri kabul edilen İspanyollar, gittikleri yere sadece gazetelerini ve bazen de radyolarını taşımakla yetinirken; Türklerin bunlara ek olarak (hem de birden çok) televizyon kanalları ve hatta kendi fast-food'ları (lahmacun, döner, vb.) oldu.

Bunları başaran insanların yeteneksiz olduklarına, dil öğrenmeyi de bu yeteneksizlikleri yüzünden beceremediklerine hükmetmek en azından adil ve gerçekçi olamaz. Keza, böylesine önemli bir kültür direnişi gösterenlerin, orada doğan çocuklarını eğitirlerken, bunca sahip çıktıkları kültürlerini göz ardı etmiş olmaları da düşünülemez. Ancak gözlemlenen o ki, orada doğan ikinci nesil, gene sözgelimi İspanyollar arasında hiç görülmediği kadar hızla asimile oldu. Bunun nedenini evdeki Türkçe'nin yanısıra okulda öğrenilen ve ev dışında yaşanan, o ülkenin dili faktöründe aramak çok yanıltıcı olmayacaktır.

Biz Türkler, konuşmayı öğrenirken (tıpkı sick, ill, patient örneğinde olduğu gibi) farklı durumların farklı kavramlar oluşturduğunu, bu farklı kavramların da farklı adları olması gerektiğini öğrenmeyiz. Aynı adı taşıyan farklı kavramları birbirinden ayırmaya yarayacak sezgisel (sezgisel=doğal=matematiksel) yöntemin kurallarını öğrenmeye başlarız.

Sezgiselliğe şartlanmış beyinler ise dış dünyayı hiçbir değişikliğe uğratmadan, olduğu gibi algılamayı bilemediklerinden, bildikleri tek yönteme yani kendilerince anlam çıkarsamaya veya başka bir ifadeyle "sezdikleri gibi algılamaya" yönelirler.

Algıladıkları kavramların tümü kendi çıkarsamaları doğrultusunda şekillenmiş olan, kendilerince tanımlanmış bir dünyada yaşayan insanlara ulaşan mesajlardaki kodlar ne kadar "herkesçe bir örnek" algılanabilir? Üzerinde emek harcanmaya değer temel sorulardan biri budur. Bu sorunun yanıtı belirginleştikçe, neden batıdaki sistemlerin bir türlü Türkiye'de oluşturulamadığı sorusunun yanıtı da belirginlik kazanabilir.

Türkçe'nin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan bu özel durum kuşkusuz tüm iletişim alanları için geçerlidir. Yunus Emre'nin okuması, yazması olmayan göçebe Türkmen boyları arasında 700 yıl boyunca bir nesilden diğerine büyük bir sadakatle, sözlü kültür ürünü olarak aktarılmasının ardında Türkçe'nin sezgiselliğini sonuna kadar kullanmadaki becerisi vardır. Tanzimat aydınları ve Cumhuriyet aydınlarının bir türlü geniş kitlelere seslerini

duyuramamalarının nedeni de gene aynı denklemin içinde aranmalıdır. Fransız gibi, Alman gibi düşünmeyi öğrenenler, meramlarını anlatırken bunu yeni öğrendikleri düşünce sistematiği içinde yapmaya kalkışmış ve Türk gibi anlatmayı becerememiş olduklarından başarısız kalmışlardır.

Mesajlar sadece algılanabildikleri kadar etkili olurlar. Mesajları üretenlerin kendi konularına ne kadar hakim oldukları mesajın bütünlüğü açısından önemlidir ama, hitap edilen kişilerin kendilerine yönelen mesajları nasıl algıladıkları her şeyden daha önemlidir.

Gokturk Imparatorlugu